

УДК 376-053.4/.5-056.26:355.01(477)

Леся Прохоренко,

доктор психологічних наук, професор

e-mail: lesya-prohor@ukr.net

orcid.org/0000-0001-5037-0550

Researcher ID: O-8044-2016

Lesia Prokhorenko,

Doctor of Psychology Sciences, professor

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology

of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Street M. Berlinskoho 9, Kyiv, 04060, Ukraine

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ТА БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ДІТІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

INCLUSIVENESS AND ACCESSIBILITY OF EDUCATIONAL SPACE: CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

***Анотація.** У статті проаналізовано основні бар'єри, які постають під час впровадження інклюзивного навчання. Обґрунтовано, що інклюзивне навчання, безумовно, є позитивною тенденцією розвитку української системи освіти, оскільки особи з особливими освітніми потребами мають рівні права на здобуття різних рівнів освіти. З'ясовано основні проблеми освітньої безбар'єрності, які виникають у дітей з особливими потребами.*

Мета статті – дослідити та проаналізувати принципи, підходи й інструменти, які сприяють створенню інклюзивного та безбар'єрного освітнього простору для дітей з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів, опитування вчителів, батьків, учнів.

У результаті дослідження визначено ключові аспекти організації інклюзивного освітнього середовища, проаналізовано проблеми і позитиви інклюзивного навчання, окреслено питання, які потребують нагального вирішення. Обґрунтовано, що системний характер змін передбачає трансформацію освітнього простору закладів спеціальної та інклюзивної освіти відповідно до індивідуальних можливостей дітей з ООП. Ця структурна трансформація навчання передбачає довгостроковий і поетапний процес із метою розв'язання актуальних проблем змішаного навчання учасників освіти. Обґрунтовано, що недоліки безбар'єрного освітнього простору пов'язані, з одного боку, з неправильним розумінням доступного середовища, невмінням створювати універсальний дизайн інфраструктури, відсутністю спеціальних пристроїв для різних потреб учнів, а з іншого – з відсутністю інноваційних структурних і змістовних аспектів цілісного педагогічного процесу, недоліків системи навчання, низького рівня втілення освітніх, цифрових і корекційно-розвивальних технологій тощо. Серед перспективних напрямів розвитку інклюзивності та безбар'єрності в освіті осіб з особливими потребами, насамперед, варто виділити проведення систематичної роботи із підвищення ефективності дистанційного навчання дітей із ООП, застосування інноваційних освітніх технологій, розроблення нового навчально-методичного забезпечення, підвищення рівня викладання тощо.

Ключові слова: інклюзія, освітня безбар'єрність, спеціальна освіта, психологічний супровід, особливі освітні потреби.

Abstract. The article analyzes the main barriers that arise during the implementation of inclusive education. It is substantiated that inclusive education is certainly a positive trend in the development of the Ukrainian education system, as persons with special educational needs have equal rights to obtain different levels of education. The main problems of educational accessibility that arise in children with special needs are clarified.

The purpose of the article is to research and analyze the principles, approaches and tools that contribute to the creation of an inclusive and barrier-free educational space for children with special educational needs.

Research methods. Theoretical analysis of scientific sources, legal acts, surveys of teachers, parents, students.

As a result of the study, the key aspects of the organization of an inclusive educational environment were determined, the problems and positives of inclusive education were analyzed, and issues that needed urgent resolution were outlined. It is substantiated that the systemic nature of the changes involves the transformation of the educational space of special and inclusive education institutions in accordance with the individual capabilities of children with disabilities. This structural transformation of education involves a long-term and step-by-step process with the aim of solving the

actual problems of blended learning of education participants. It is substantiated that the shortcomings of the barrier-free educational space are connected, on the one hand, with an incorrect understanding of the accessible environment, the inability to create a universal design of the infrastructure, the lack of special devices for the various needs of students, and on the other hand, with the lack of innovative structural and content aspects of a holistic pedagogical process, shortcomings of the education system, low level of implementation of educational, digital and corrective and developmental technologies, etc. Among the promising directions for the development of inclusiveness and barrier-free education of persons with special needs, it is worth highlighting, first, systematic work on improving the effectiveness of distance education for children with special needs, the use of innovative educational technologies, the development of new educational and methodological support, raising the level of teaching, etc.

Key words: inclusion, educational accessibility, special education, psychological support, special educational needs.

Актуальність дослідження. З часу набуття незалежності пріоритетним напрямом державної освітньої політики України стало сприяння реалізації прав на особистісний розвиток, рівний доступ до якісної освіти громадян з особливими освітніми потребами, значна частина з яких має інвалідність.

Питання інклюзивності в освіті вперше було описано у Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, яку було прийнято на Всесвітній конференції з питань освіти таких осіб у червні 1994 року. Саме цей документ і став першим міжнародним документом, який окреслив шляхи проведення освітніх реформ в контексті інклюзивності та безбар'єрності в освіті. У нормативно-правових документах основними пріоритетами визначено: рівний доступ до навчання усіх дітей, незважаючи на індивідуальні відмінності та труднощі; принцип інклюзивності в освіті, який передбачає право на якісну освіту незалежно від особливих освітніх потреб; наслідування кращих практик впровадження інклюзивного навчання європейських країн; участь батьків, громад, громадських організацій осіб з інвалідністю в процесах планування та прийняття рішень в суспільстві; створення інноваційних стратегій діагностування та оцінки

особливих потреб у дітей; підготовка і перепідготовка фахівців, які працюють з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзії тощо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Для України, що стала позиціонувати себе як демократична, європейська країна, вкрай важливим постало питання створення законодавчої бази щодо підтримки та реалізації рівних прав та можливостей людей з інвалідністю. В окремих урядових нормативно-правових документах (Конвенція ООН «Про права дитини», ратифікована 1991 року, Конституція України (ст. 53), Закон України «Про освіту» (ст. 3), Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), Національна доктрина розвитку освіти, Концепція педагогічної освіти, закони України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про охорону дитинства» (ст. 26), Постанова Кабінету Міністрів України «Про комплексну програму розв’язання проблеми інвалідності» (1992) та ін.) віднайшли своє відображення ефективні заходи та програми державної підтримки дітей із особливими потребами.

Законодавчо закріплено соціальну модель розуміння інвалідності, в якій результатом взаємодії є ефективна участь осіб з особливими потребами в житті суспільства нарівні з іншими громадянами.

У цьому контексті стратегічним напрямом в розвитку освіти осіб з особливими потребами стало впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти, що віддзеркалилося в Законі України «Про освіту» (2017) щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами (ООП) до освітніх послуг. Відтак особи з особливими освітніми потребами отримали повне право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, як в державних, так і в комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності». Водночас усталено можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форм навчання, отримання психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги, створення інклюзивних та спеціальних груп (класів), застосування асистивних технологій

відповідно до потреб дитини, адаптація навчальних планів і програм, методів та форми навчання тощо.

У 2021 році нормативно закріплено категорії (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівні підтримки в освітньому процесі, що передбачає врахування складності порушень у дитини, кількість годин додаткових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги), які зазначено у висновку ІРЦ. Розроблений документ пропонує підхід, спрямований на забезпечення індивідуальних потреб і можливостей кожного учасника освітнього процесу. Тобто нормативно врегульовано і закріплено, що термін «діти з особливими освітніми потребами» не означає автоматично «діти з інвалідністю та/або порушеннями розвитку», адже підтримки під час навчання можуть потребувати діти, для яких, наприклад, рідною мовою є іноземна, або соціально незахищені чи діти, які мають труднощі в адаптації до колективу, в навчанні, у тому числі діти з проявами різних видів обдарованості.

В контексті безбар'єрності, в низці освітніх нормативно-правових актів України (2024) сформовано нове поняття «спеціальне освітнє середовище», яке трактується як сукупність умов, форм, методів, **засобів** навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів для їх успішного розвитку, соціалізації та самореалізації.

Мета статті. Мета дослідження полягає у визначенні сутності понять «безбар'єрність» та «інклюзивність» в освіті, а також у з'ясуванні, чи є ці поняття тотожними або взаємодоповнюючими.

Методи дослідження. Аналіз поняття «безбар'єрність» в освіті передбачає розгляд освітнього простору без фізичних, психологічних, соціальних чи організаційних перешкод, які можуть обмежувати доступ до навчання для осіб з особливими освітніми потребами. Вивчення того, як безбар'єрність забезпечує умови для рівноправного доступу до знань і можливостей для всіх учнів.

Дослідження сутності «інклюзивність» передбачає визначення інклюзивності як принципу та підходу, спрямованого на включення всіх учнів, незалежно від

їхніх здібностей, у загальноосвітнє середовище, що вміщує соціальну інтеграцію, прийняття різноманітності, повагу до індивідуальних особливостей та потреб кожного учня.

Обґрунтування взаємозв'язку та відмінностей між безбар'єрністю та інклюзивністю, зокрема, з'ясування, як безбар'єрність та інклюзивність доповнюють одна одну, а також чи існують між ними відмінності. Наприклад, безбар'єрність може забезпечувати технічні та фізичні умови для доступу до освіти, тоді як інклюзивність передбачає соціальну і педагогічну підтримку, щоб учні з ООП почувалися прийнятими.

Аналіз практичних аспектів впровадження безбар'єрності та інклюзивності, як ці два підходи реалізуються в освітній практиці, з якими викликами стикаються заклади освіти та якими можуть бути шляхи для подолання цих викликів.

Ціль дослідження – сформулювати розуміння важливості поєднання безбар'єрності та інклюзивності для створення освітнього середовища, яке не лише фізично доступне, а й психологічно та соціально комфортне для всіх учнів, у тому числі з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження. Інклюзивність в освіті передбачає забезпечення доступу до навчання всім дітям, у тому числі з особливими освітніми потребами (ООП), у навчальних закладах. У цьому контексті реформування освітньої політики полягає у створенні доступного освітнього середовища, в якому було б забезпечено всі умови для успішної соціалізації, саморозвитку та самореалізації всіх дітей, зокрема й тих, що мають проблеми зі здоров'ям.

У 2001 році в Україні створено проєкт соціальної адаптації та інтеграції у соціум дітей з особливими потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах. З цього часу в країні почали активно вивчати кращі практики включення таких дітей у навчальний процес закладів загальної середньої освіти.

У Законі «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VII (поточна редакція від 06.10.2024, підстава – [3792-IX](#)) йдеться про безбар'єрність в обґрунтуванні терміну «безпечне освітнє середовище», яке інтерпретується як сукупність умов у

закладі освіти, що унеможлиблюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможлиблюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Тобто протягом тривалого часу поняття безбар'єрності пов'язувалося виключно з усуненням фізичних перепон та бар'єрів. Утім, насправді, бар'єрність має багато інших аспектів – від обмеженого доступу до громадських і житлових будівель до труднощів з працевлаштуванням і культурною участю. Поширене хибне уявлення, що бар'єри стосуються лише окремих груп, таких як люди з інвалідністю, літні особи та інші маломобільні категорії населення. Кожна людина може зустрітися з бар'єрами на різних етапах свого життя, тому поняття безбар'єрності є набагато ширшим і стосується всіх, а не лише людей з інвалідністю.

У чому ж полягає сутність понять «безбар'єрність» та «інклюзивність» в освіті? Чи є ці поняття тотожними і взаємодоповнюючими?

Теоретичні аспекти сутності інклюзивності в освіті, організації інклюзивного навчання, досвід та перспективи впровадження інклюзії висвітлено в наукових працях багатьох закордонних і вітчизняних учених. Зокрема, вартують уваги дослідження Г. Банч, В. Бондара, Л. Будяк, Т. Бут, Р. Вайнола, Ф. Вуд, Д. Вудрон, Р. Даніелс, В. Засенка, І. Калініченко, Т. Келлер, Д. Кларк, Н. Клименюк, Р. Козенка, Г. Лефлі, Т. Лормана, Д. Лупарт, С. Миронової, Ю. Найди, С. Петтерс, Т. Сак, В. Синьова, Н. Софій, П. Хакслі,

А. Хатфілд, З. Шевців, В. Шевченка та ін. Науковці з різних позицій підходять до питання інклюзивності в освіті, проводять компаративні дослідження, виокремлюють спільні риси та відмінності в реалізації інклюзивних принципів в освіті в Україні, аналізують умови, які необхідно створити для впровадження інклюзії на практиці тощо.

Незважаючи на різні підходи, дослідники тотожні в думці, що доступ дитини з особливими освітніми потребами до освіти має на меті найбільш повне її залучення до суспільного життя, культурний, духовний та особистісний розвиток, що й передбачено Конвенцією про права дитини. Інклюзивність трактується авторами як забезпечення умов для підтримки дитини з особливими освітніми потребами під час здобуття освіти, забезпечення комплексного та компетентнісного підходів, з метою задоволення потреб дитини та її родини шляхом надання необхідних освітніх, соціальних та реабілітаційних послуг.

Питання адаптації та інтеграції в соціум осіб з обмеженими можливостями досліджено в працях Дж. Блей, М. Гавриш, А. Капської, Н. Мирошніченко, Г. Першко; вичерпно обґрунтовано означену проблему іноземними авторами: Д. Голдбергом, Е. Данієлс, Ш. Крокер, Т. Лорманом, Ф. Крид, Р. Мейо, Е. Чорнобай. Науковці мають різні погляди на природу безбар'єрності, зокрема, вони розглядають її як універсальний дизайн освітнього закладу, що використовує можливості середовища для максимально ефективного задоволення освітніх потреб дітей з особливими потребами (спеціально облаштовані аудиторії, пандуси, тифлоприлади тощо); підкреслюється важливість поєднання індивідуального та групового навчання, дистанційної та очної форм (включаючи використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, адаптацію чи модифікацію навчальних матеріалів, забезпечення спеціальною навчально-методичною літературою та різноманітними асистивними технологіями для задоволення різних рівнів освітніх потреб) (Блейз, Крокер & Чорнобай, 2012).

На думку, Т. Лормана, безбар'єрне середовище є комплексом заходів, спрямованих на забезпечення доступності та створення рівних можливостей для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема і з інвалідністю, у всіх сферах

суспільного життя. Автор підкреслює, що безбар'єрне освітнє середовище має бути доступним для таких осіб, надаючи доступ до освітніх ресурсів і забезпечуючи можливість спільного навчання у закладах загальної середньої освіти (Лорман, 2010).

У численних дослідженнях вчених питання безбар'єрності в основному порушується під час вивчення соціальної чи освітньої інклюзії в контексті поняття «інтеграція» і розглядається як створення «безбар'єрного» середовища для дітей з особливими освітніми потребами, в якому такі діти отримують можливості для забезпечення дотримання всіх соціальних гарантій чи забезпечення освітніх потреб (Блейз, Чорнобой & Крокер, 2012).

У своїх працях Т. Лорман, Д. Деппелер, Д. Харві обґрунтовують різницю між поняттями «інклюзія» та «інтеграція». Інтеграція трактується як процес залучення дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі з інвалідністю, до освітнього середовища й передбачає їхнє пристосування до умов функціонування закладів загальної середньої освіти, а інклюзія – як забезпечення навчальним закладом відповідних умов до потреб таких дітей. Тобто принцип інклюзивності передбачає відповідне освітнє середовище та спеціальні умови організації освітнього процесу для дітей з ООП (Лорман, Деппелер & Харві, 2010).

Інші автори безбар'єрність пов'язують з інклюзивним освітнім середовищем і трактують як створення комфортного освітньо-реабілітаційного середовища для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема створення позитивного мікроклімату в колективі, сприяння активному міжособистісному спілкуванню, диференційований психолого-педагогічний супровід дітей та їхніх родин, залучення до співпраці батьків та їх консультування, розроблення індивідуальних планів, програм навчання тощо (Давиденко, 2015, Вайнола, 2020).

Саме в контексті вищезгаданих законодавчих ініціатив та досліджень вчених і сформувалася концепція безбар'єрності (barrier free) – філософія суспільства без обмежень, де кожному членові цього суспільства буде комфортно (Vainola, 2021). Разом із термінами «безбар'єрність» та «безбар'єрне середовище» вчені активно використовують такі дефініції як «доступність», «пристосована архітектура»,

«універсальний дизайн», «безперешкодний доступ», «інклюзивне середовище» тощо (Вайнола, 2020).

Основні ідеї та висновки щодо проблеми інклюзивності в освіті дітей з особливими потребами висвітлено в працях С. Шонкелл, Д. Мітчелл, В. Рапацевич, М. Уорнок. Вчені акцентують увагу, зокрема, на: важливості враховування індивідуальних потреб дитини, підтримки з боку батьків і педагогів; принципах універсального дизайну, де всі діти, незалежно від їхніх особливостей, отримують рівні можливості для навчання та розвитку; принципах індивідуального підходу в освіті, який забезпечує повноцінну участь у шкільному житті дитини з ООП; необхідності підготовки педагогів для роботи з дітьми з особливими потребами, адаптацію закладів до різних форм інклюзивного навчання; інклюзивність має забезпечувати такі умови, в яких відбувається розвиток соціальних та когнітивних навичок через взаємодію з іншими та ін.

Узагальнюючи можна стверджувати, що принцип інклюзивності є основою розвитку толерантного та відкритого суспільства, де кожна дитина отримує можливість для самореалізації та інтеграції. Інклюзивність в освіті передбачає універсальний дизайн навчання (освітні середовища та матеріали мають бути доступними для всіх дітей, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб), адаптацію/модифікацію навчального процесу та матеріалу (спеціальні методики, адаптація змісту навчального матеріалу, застосування асистивних технологій), підтримку фахівців та сім'ї.

У сучасних умовах дослідження безбар'єрності в освіті осіб з особливими освітніми потребами набувають усе більшого поширення й зумовлюють створення доступних освітніх умов для дітей та молоді з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, забезпечення їм рівних можливостей в навчанні (Р. Вайнола, С. Зубченко, Ю. Каплан, Н. Коун, Т. Лорман, М. Монтессорі, С. Хаферд, Я. Цебро). До основних тез вчених щодо проблеми безбар'єрності в освіті можна віднести: безбар'єрність як забезпечення фізичної, соціальної та інформаційної доступності (фізичні пристосування, соціальну та навчальну підтримку, включаючи адаптовані навчальні матеріали та асистивні

технології), гнучкість, адаптивність та доступність для всіх осіб, незалежно від їхніх можливостей, системність безбар'єрності, врахування комунікативних та соціальних бар'єрів (спеціальні програми, методики та технології, формування толерантного середовища, що дає змогу усунути комунікативні та соціальні бар'єри), створення адаптованого середовища, що сприятиме розвитку навичок самостійності у дітей з ООП, створення психологічного середовища як соціального аспекту безбар'єрності тощо (Луцан, 2019; Зубченко, Каплан & Красюкова-Еннз, 2012; Кремень, Луговий & Савченко, 2016).

Отже, безбар'єрність в освіті трактується як створення умов для рівного доступу, якісного навчання та інтеграції осіб з ООП у загальноосвітні заклади, яка забезпечується як фізичною доступністю (забезпечення відповідних умов у навчальних закладах, таких як пандуси, ліфти, доступні санітарні приміщення), так і інформаційною (використання асистивних технологій та адаптованих навчальних матеріалів).

Підсумовуючи вищезазначені дослідження можна стверджувати, що інклюзивність і безбар'єрність мають низку спільних принципів, які містяться в підґрунті цих концепцій, зокрема: гнучкість та ступінь структурованості начального матеріалу, формування індивідуальної програми розвитку, адаптація/модифікація змісту навчальної інформації; індивідуальний, особистісно-орієнтований, компетентнісний підходи; принцип доступу до якісної освіти; забезпечення матеріально-технічних, архітектурних, фінансових, педагогічних, психологічних, методичних, безпечних умов надання освітніх послуг учням з особливими освітніми потребами тощо.

Отже, інклюзивність і безбар'єрність в освіті осіб з особливими освітніми потребами є взаємопов'язаними та необхідними компонентами, які забезпечують доступ до якісної освіти для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхніх можливостей і освітніх потреб.

Інклюзивність і безбар'єрність освітнього простору передбачає:

– рівні можливості в навчанні (безбар'єрність дає змогу усунути фізичні, психологічні та соціальні перешкоди, що стоять на шляху до навчання осіб з

ООП, а інклюзивність – створює простір, де всі учні відчують себе прийнятими та мають доступ до рівних можливостей);

- формування толерантного середовища (рівний доступ до навчання, повага до інших і розуміння різноманіття);

- розвиток потенціалу кожного учня;

- забезпечення законних прав на освіту (забезпечення інклюзивності та безбар'єрності гарантує дотримання прав людини та рівний доступ до освіти, відповідно до міжнародних стандартів);

- підготовку до самостійного життя (навчання в інклюзивному безбар'єрному середовищі дає змогу розширити навички в осіб з ООП брати участь у повноцінному житті спільноти);

- соціальну інклюзію та підтримку (освіта в безбар'єрному середовищі сприяє не лише академічному, а й соціальному розвитку осіб з ООП, що позитивно впливає на емоційний стан, самооцінку і соціальні навички таких осіб);

- залучення сімей та громади (підтримка сім'ї дає змогу дітям з ООП адаптуватися до освітнього процесу, а залучення громади сприяє створенню сприятливого інклюзивного середовища поза межами школи);

- моніторинг та підтримку на державному рівні (державна підтримка для впровадження безбар'єрних освітніх ініціатив охоплює фінансування, стандартизацію та контроль за дотриманням інклюзивних норм) тощо.

Висновки. Обґрунтування сутності і взаємозв'язку понять «безбар'єрність» та «інклюзивність» в освіті демонструють, що ці поняття є взаємопов'язаними, але не тотожними. Їхній взаємозв'язок можна окреслити через такі аспекти:

- безбар'єрність як основа для інклюзивності (безбар'єрність в освіті створює фізичні, технічні та організаційні умови, які забезпечують доступ до навчальних закладів для всіх учнів, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби. Без безбар'єрного простору інклюзивність не може бути реалізовано повною мірою, оскільки фізичні та інші перешкоди обмежують доступ учнів з ООП до освітнього процесу);

– інклюзивність як соціальний і педагогічний компонент безбар'єрності (інклюзивність доповнює безбар'єрність, створюючи не лише доступне, а й толерантне середовище. Інклюзивність забезпечує таку атмосферу в навчальному закладі, де всі учні почуваються прийнятими, підтримуваними і цінними, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, це своєю чергою потребує педагогічної підготовки, адаптації методик і розробки інноваційних підходів для включення кожного учня, що й позиціонується як безбар'єрність);

– взаємодоповнюваність понять (безбар'єрність та інклюзивність є взаємодоповнюючими концепціями, які разом створюють комплексний підхід в освіті осіб з особливими потребами. Безбар'єрність забезпечує технічну і технологічну сторони доступності, тоді як інклюзивність надає психологічну та соціальну підтримку. Разом вони дають змогу максимально наблизити освіту до потреб кожного учня, створюючи умови для їхнього розвитку та інтеграції в суспільство);

– позитивний вплив на соціалізацію дітей з ООП (поєднання безбар'єрного доступу та інклюзивного підходу сприяє соціальній інтеграції учнів з особливими освітніми потребами, зменшує стигматизацію та покращує міжособистісні стосунки серед дітей);

– комплексний підхід (висновки досліджень засвідчують, що для досягнення справжньої інклюзивності безбар'єрність має бути інтегрована на всіх рівнях освітньої системи – від інфраструктури до навчальних програм та методик викладання, що потребує комплексного підходу й передбачає залучення педагогів, батьків, адміністрації закладів та суспільства загалом).

Отже, безбар'єрність та інклюзивність є взаємопов'язаними концепціями, що разом створюють ефективне освітнє середовище для всіх суб'єктів освітньої діяльності, зокрема з особливими освітніми потребами. Безбар'єрність забезпечує фізичну, технічну і технологічну доступність, а інклюзивність додає соціально-психологічну підтримку, що в сукупності дає змогу створити сприятливі умови для розвитку та інтеграції дітей з ООП у суспільство.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективним напрямом є вивчення адаптації інклюзивного середовища в контексті онлайн-освіти, адже з поширенням дистанційного навчання є потреба у дослідженні створення моделі безбар'єрної онлайн-освіти, яка буде доступною та комфортною для учнів з особливими освітніми потребами й буде вміщувати адаптивні інтерфейси, доступні ресурси та інструменти для асинхронного навчання, що враховують різні освітні потреби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азін, В.О., Грибальський, Я.В., Байда, Л.Ю., & Красюкова-Еннс, О.В. (2012). *Архітектурна доступність шкіл*. Київ.
2. Байда, Ю. (2015). *Школа для кожного*. Київ.
3. Блейз, Дж., Чорнобой, Е., Крокер, Ш., Страт, Е., & Красюкова-Еннс, О. (2012). *Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді*. Київ: Паливода А. В.
4. Бут, Т. (2015). *Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл*. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди».
5. Вайнола, Р.Х. (2020). Фактори створення сприятливого освітнього середовища закладу вищої освіти. *Психологічний супровід і соціально-педагогічна робота в закладі освіти: теорія та практика: колективна монографія*. Умань: Сочінський.
6. Давиденко, Г.В. (2015). *Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».
7. Закон «Про освіту» від 05.09.2017 N 2145-VIII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Зубченко, С.О., Каплан, Ю.Б., & Тищенко, Ю.А (2020). *Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України*. Київ : НІСД.
9. Лорман, Т., Деппелер, & Д., Харві, Д. (2010). *Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі*. Київ : СПД-ФО Парашин І.С.
10. Лорман, Т. (2010). Сім стовпів інклюзивної освіти. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*, (3), 3–11. <https://studfile.net/preview/5550392/>
11. Луцан, Н. (2019). Наукові підходи до організації навчання дітей з особливими освітніми проблемами. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 1 (64), 153–162.

12. Кремень, В.Г., Луговий, В.І., & Савченко, О.Я. (Ред.) (2016). *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. Київ : Педагогічна думка.
13. Освіта протягом життя як чинник людського розвитку: *аналіт. записка/НІСД*. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok>
14. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. (2012). *Довідник для батьків. Досвід Канади*. Київ.
15. Прохоренко, Л.І., Ярмола, Н.А., Данілавичюте, Е.А. & Курінна, В.Р. (Укл.). (2021). *Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ооп та рівнів підтримки в освітньому процесі*. <https://ispukr.org.ua/articles/21/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%86%D0%A0%D0%A6.pdf>
16. Цебро, Я.І. (2022). Сучасні підходи реалізації інклюзивної освіти. Нова українська школа: від теорії до практики: *збірник статей I Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Чернівці, 28 жовтня 2022 р.* Чернівці : Інститут післядипломної педагогічної освіти.
17. Abbot, S., & Mc Conkey, R. (2006). The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 10 (3). 275–287. Alberta
18. Bunch, G., & Valeo, A. (2007) *Inclusion: Recent Research*. Toronto: Inclusion Press.
19. Vainola, R., & Xi Zechen. (2021). Characteristics of the model for forming social responsibility in students by means of project technologies. *Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp.* (Canada). 10 (4). 150–158. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36079/Pet%27ko%2C%20Faut.%202021%20Canada.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

REFERENCES

1. Azin, V.O., Hrybalskyi, Ya.V., Baida, L.Yu., & Krasiukova-Enns, O.V. (2012). *Arkhitekturna dostupnist shkil [Architectural accessibility of schools]*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Baida, Yu. (2015). *Shkola dlia kozhnoho [School for the skin]*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Bleiz, Dzh., Chornoboi, E., Kroker, Sh., Strat, E., Krasiukova-Ennz, O. (2012). *Rozvytok polityky inkliuzyvnykh shkil. Intehrovane planuvannia posluh, yikh nadannia ta finansuvannia v Kanadi [Development of inclusive schools policy. Integrated service planning, delivery and financing in Canada]*. Kyiv: Palyvoda A. V. [in Ukrainian].

4. But, T. (2015). Indeks inkluzii: rozvytok navchannia ta uchasti v zhyttiediialnosti shkil [Inclusion Index: Developing learning and participation in schools]. Kyiv : TOV Vydavnychiy dim «Pleiady». [in Ukrainian].
5. Vainola, R.Kh. (2020) Faktory stvorennia spryiatlyvoho osvitnoho seredovyscha zakladu vyshchoi osvity [Factors of creating a favourable educational environment of a higher education institution]. Psykholohichniy suprovid i sotsialno-pedahohichna robota v zakladi osvity: teoriia ta praktyka: kolektyvna monohrafiia. Uman: Sochinskyi. [in Ukrainian].
6. Davydenko, H. V. (2015). Inkluziia u vyshchych navchalnykh zakladakh Yevropeiskoho Soiuzu [Inclusion in higher education institutions in the European Union]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». [in Ukrainian].
7. Zakon «Pro osvitu» vid 05.09.2017 N 2145-VIII [The Law of Ukraine «On Education» of 05.09.2017 N 2145-VIII]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
8. Zubchenko, S. O., Kaplan, Yu. B., Tyshchenko, Yu. A (2020). Stvorennia bezbariernoho seredovyscha ta sotsialna inkluziia: svitovy dosvid dlia Ukrainy [Creating a barrier-free environment and social inclusion: global experience for Ukraine]. Kyiv : NISD.
9. Lorman, T., Deppeler, D., Kharvi, D. (2010). Inkluzyvna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi [Inclusive education. Supporting diversity in the classroom]. Kyiv : SPD-FO Parashyn I.S. [in Ukrainian].
10. Lorman, T. (2010). Sim stovpiv inkluzyvnoi osvity [Seven pillars of inclusive education]. Defektolohiia. Osoblyva dytna: navchannia ta vykhovannia, (3), 3–11. <https://studfile.net/preview/5550392/>. [in Ukrainian].
11. Lutsan, N. (2019). Naukovi pidkhody do orhanizatsii navchannia ditey z osoblyvymy osvitnimy problemamy [Scientific approaches to organising the education of children with special educational needs]. Naukovi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky, 1 (64), 153–162. [in Ukrainian].
12. Kremen, V.H., Luhovyi, V.I., & Savchenko, O.Ya. (Red.) (2016). Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy: vid instytualizatsii do inkluzii. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [Education of children with special needs: from institutionalisation to inclusion. National report on the state and prospects of education in Ukraine]. Kyiv : Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
13. Osvita protiahom zhyttia yak chynnyk liudskoho rozvytku : analit. zapyska/NISD [Lifelong learning as a factor of human development: analytical note/NISS]. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok>. [in Ukrainian].

14. Pratsiuiemo razom: dytyna z osoblyvymy potrebamy v shkoli [Working together: a child with special needs at school]. (2012). Dovidnyk dlia batkiv. Dosvid Kanady. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Prokhorenko, L.I., Yarmola, N.A., Danilavichiutė, E.A. & Kurinna, V.R. (Ukr.). (2021). Metodichni rekomendatsii dlia inkluzyvno-resursnykh tsentriv shchodo vyznachennia katehoriï (typolohii) osvitnikh trudnoshchiv u osib z oop ta rivniv pidtrymky v osvitnomu protsesi [Methodological recommendations for inclusive resource centres on determining the categories (typology) of educational difficulties of persons with disabilities and levels of support in the educational process]. <https://ispukr.org.ua/articles/21/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%86%D0%A0%D0%A6.pdf>. [in Ukrainian].
16. Tsebro, Ya. I. (2022). Suchasni pidkhody realizatsiï inkluzyvnoï osvity. Nova ukrainska shkola: vid teorii do praktyky: zbirnyk statei I Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., m.Chernivtsi, 28 zhovtnia 2022 r. [Modern approaches to the implementation of inclusive education. The New Ukrainian School: from Theory to Practice: Collection of Articles of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Chernivtsi, 28 October 2022]. Chernivtsi: Instytut pisliadyplomnoï pedahohichnoï osvity. [in Ukrainian].
17. Abbot, S. & Mc Conkey, R. (2006). The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 10 (3). 275–287. Alberta. [in English].
18. Bunch, G. & Valeo, A. (2007) *Inclusion: Recent Research*. Toronto: Inclusion Press. [in English].
19. Vainola, R. Xi Zechen. (2021). Characteristics of the model for forming social responsibility in students by means of project technologies. *Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada)*. 10 (4). 150–58. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36079/Pet%27ko%2C%20Faut.%202021%20Canada.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [in English].

УДК 616.89-008.434.3-053.2:001.89(477-87)

Юлія Рібцун,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу логопедії

logojuli@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2672-3704>

<https://www.researchgate.net/profile/Ulia-Ribcun>